

Genopretning af Varde Å

Danmarks hidtil næststørste naturgenopretningsprojekt

Udviklingshistorie

Varde Å dannes ved sammenløb af Grindsted Å og Ansager Å. Kort efter sammenløbet møder vandløbet Ansager Stemmeværk, som leder det meste af vandet til Karlsgårde Sø gennem Ansager Kanal. Kun en mindre del af vandet ledes til "Gl. Varde Å". Gl. Varde Å blev rettet ud og uddybet i 1950'erne på den øvre del, hvor 35 sving blev afsnøret og vandløbet blev uddybet ca. 0,5 m. Ved Sig passerer Sig Fiskeri - et af landets største dambrug.

Et kort stykke efter tiløbet af Holme Å får Gl. Varde Å sit vand tilbage fra Karlsgårde Sø, hvor ved vandføringen øges betydeligt.

Holme Å er tilløb til Varde Å. Åen er stort set ureguleret, og den løber gennem et varieret terræn i en bred ådal med enge, heder og plantager. Ved Hostrup Stemmeværk ledes ca. 95 % af vandet ind i Holme Kanal. Hostrup Stemmeværk blev etableret i 1920, hvor det sammen med den gravede Holme Kanal dannede grundlag for etableringen af Karlsgårdeværket.

Ansager Kanal blev gravet i 1940'erne. Den leder ca. 90 % af Varde Å's vand til Karlsgårde Sø, der er reservoir for Karlsgårde Vandkraftværk. Værket og søen blev anlagt i 1920 og udnyttede indtil udvidelsen i 1945 kun vandet fra Holme Å. Værket producerede indtil for nyligt årligt ca. 5 mio. kWh, svarende til forbruget i ca. 1.000 husstande, hvilket svarer til omkring 1 % af hele Esbjerg By's forbrug.

Mellem Ansager Stemmeværk og Kybæk er vandføringen stærkt reduceret til kun ca. 300 - 500 l/sek fra december til maj. Vandet stammer hovedsageligt fra fisketrappen i Ansager Stemmeværk. Fra maj til hen på efteråret aflødes 1.000 - 2.000 l/sek gennem Ansager Stemmeværk i overensstemmelse med en aftale fra 1946 mellem Karlsgårdeværket og Sig Fiskeri. Vandføringen på den øvre strækning af Varde Å er således hyppigt mindre om vinteren, end den er i sommerperioden.

Som følge af vandtabet er Varde Å's bundbredde reduceret fra oprindeligt 10 - 15 m til nu kun 4 - 7 m samtidig med, at bunden er hævet betydeligt.

Da langt det meste af Varde Å's vandføring ledes gennem Ansager Kanal til Karlsgårde Sø er der en meget markant lokkestrem i udløbet fra søen, som lokker oprækkende fisk til at søge mod Karlsgårdeværket og dermed mod Ansager Kanal. Her er der etableret en fisketrappe, men den er kun passabel for større eksemplarer af svømmestærke laksefisk som laks og havørred. Snæbelen er generelt en dårligere svømmer, og den kan ikke passere fisketrappen.

Nogle individer af både snæbel, laks og havørred søger i stedet op i Varde Å's gamle løb, hvor de kan passere uhindret, ind til de når stemmeværket ved Sig Fiskeri, ca. 3,5 km opstrøms udløbet fra Karlsgårde Sø. Stemmeværket har virket som en total spærring for snæbel, og selv store laks og havørred har haft svært ved at passere, hvilket har afskåret fiskene fra at nå op i de mange kilometer gode fiskevand, som ligger opstrøms stemmeværket.

Foto: Hans Ole Hansen, SNS

Foto: Per Grøn, Orbicon | Leif Hansen

Varde Å projektet

Rollen som bygherre varetages af Skov- og Naturstyrelsen Oksbøl og Vadehavet. Projektet finansieres med EU-LIFE midler samt af midler fra den danske stat.

Anlægsarbejderne startede i august 2009 og projektet forventes gennemført med udgangen af 2010. Projektet indeholder i hovedtræk følgende elementer (se oversigtskort):

- Tilbageføring af vand til Varde Å og udvidelse af denne over en ca. 16 km lang strækning, hvoraf vandløbet tillige skal gensnoes på en ca. 5 km lang strækning mellem Hessel og Nørholm. Vandløbet udvides fra den nuværende bundbredde på 4 - 7 m til 14 m.
- Nedbrydning af stemmeværk ved Ansager og indløbsdyggeværk til Ansager Kanal samt anlæggelse af et ca. 420 m langt stryg ved Ansager Stemmeværk.
- Anlæg af 8 gydestryg for laks, hvor der i tilknytning hertil etableres opvækstområder for snæbelyngel.
- Den eksisterende Hesselbro nedbrydes og erstattes af en ny bro med tilstrækkelig vandslug. Dette delelement finansieres af Varde Kommune.
- Genåbning af Nørholm Møllekanal og tidligere voldgrav ved Nørholm Gods.
- Fjernelse af stemmeværket ved Sig Fiskeri.
- Etablering af ca. 3.000 m² erstatningsbiotoper fordelt på 9 søer med arealer mellem 100 og 1.000 m².
- Anlæg af 160 m langt sandfang.
- Fjernelse af 5 stk. reguleringsstyr i det eksisterende vandløb.
- Opfyldning m.v. af Ansager Kanal.
- Etablering af afvandsgrøft i den opfyldte Ansager Kanal.
- Nedbrydning af Ansager Kanal på strækningen over Holme Ådal.

Projektet medfører håndtering af ca. 530.000 m³ jord, hvoraf hovedparten anvendes til opfyldning af Ansager Kanal. En del af jorden på den opstrøms strækning er forurenset med kviksalv, og denne jordmængde deponeres i Kanalvejdepotet. Den resterende jordmængde anvendes til lukning af det eksisterende løb på strækningen, der gensnoes, og til indbygning ved stryget ved Ansager Stemmeværk.

Der etableres et langt stryg ved Ansager Stemmeværk, ligesom der etableres yderligere 8 gydestryg med 50 til 130 m's længde. Dette medfører, at der etableres gydeområder med et samlet areal på ca. 28.000 m². Til dette anvendes godt 20.000 m³ gydegrus og sikringssten. Desuden etableres der i tilknytning til gydestrygene opvækstområder for snæbelyngel med et samlet areal på ca. 10.000 m².

Projektets gennemførelse vil sikre etablering af 20 km vandløb med meget gode vilkår for snæbel og laks. Der åbnes ligeledes op for fri faunapassage til mange km potentielt snæbelvand opstrøms projektområdet, herunder Ansager Å og Grindsted Å med tilløb.

Ud over snæbelen huser Varde Å bestande af andre sjældne arter, bl.a. havlampret og flodlampret. De er alle opført på Danmarks rødliste over akut truede dyrearter og på EU's liste over arter, som kræver særlig beskyttelse. Disse arter vil også nyde godt af de tiltag, som iværksættes for snæbelbestandene.

Gl. Varde Å ved Stokkebro

Ansager Kanal

Nygravet, men ikke tilsluttet slyng

Nyetableret gydestryg

Snæbelprojektet

Danmark er efter Bern-konventionen og EF-habitatdirektivet ansvarlig for sikring af gunstig bevaringsstatus for laksefiskens snæbel. Første skridt på vejen til at løfte opgaven var udarbejdelse af National Forvaltningsplan for snæbel i 2003. Planen beskriver årsagerne til artens tilbagegang, nemlig spærringer for adgang til gydeområder, vandløbsreguleringer, inddigninger af marsk og vandløb, hårdhændet vandløbsvedligeholdelse, fiskeri og forringet vandkvalitet. Endelig beskriver planen hvilke konkrete tiltag, der bør iværksættes i Vadehavs-vandsystemerne Varde Å, Sneum Å, Kongeå, Ribe Å, Brede Å, Brøns Å og Vidå for at sikre snæbelen mod udryddelse i den på verdens-plan sidste rest af det oprindelige udbredelsesområde.

Med afsæt i National Forvaltningsplan for Snæbel indgav Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Ribe og Sønderjyllands amter i januar 2005 ansøgning til EU/LIFE om økonomisk støtte til en pakke af projekter i Varde Å, Sneum Å, Ribe Å og Vidå. EU/LIFE afgav i september 2005 endeligt tilsagn om støtte på 60 mio. kr. til den 105 mio. kr. dyre projektpakke. Pakken omfatter fjernelse af opstemninger ved en lang række dambrug og vandkraftværker, udlægning af betydelige mængder gydegrus, gensnoing af regulerede vandløbsstrækninger, genskabelse af naturlig hydrologi samt genskabelse af yngelopvækstområder for snæbel. Projekterne, der også vil være til gavn for bl.a. laks, havørred, lampretter, odder og måske stork, skal efter planen være afsluttede med udgangen af 2010.

Miljøminister Troels Lund Poulsen tager første spadestik 20. august 2009

Snæbel

Snæbelen er en laksefisk, der i dag kun lever i den danske del af Vadehavetsområdene. Snæbelen er således stærkt truet og i risiko for at uddø. Den er opført på den danske rødliste og på EU's liste over arter, som kræver særlig beskyttelse. Man mener, at bestanden er helt nede på omkring 7.000 individer.

Selvom snæbelen opholder sig det meste af livet i havet, er det ikke problemer her, der er skyld i artens markante tilbagegang. Tilbagegangen skyldes hovedsagelig regulering af vandløbene herunder udretninger og uddybninger, som skaber generelt dårlige fysiske forhold i vandløbene samt etablering af sluser, styrt og stemmeværker, som hindrer fiskenes frie passage.

Snæbelen lever og vokser op i Vadehavet, men om efteråret søger den op i de større vandløb for at gyde. Den gyder i de nedre og mellemste dele af vandløbene inden for nogle få uger i slutningen af november. Æggene gydes frit i vandet, hvorefter de klæber til græs og sten. Varde Å projektet skal derfor sikre gode livsbetingelser for vintergrønne grødearter, ligesom der tilføres grus og stenforekomster i betydeligt omfang. Efter endt gydning trækker fiskene til de nedre dele af vandløbene, og udvandingen til Vadehavet finder sted fra det tidlige forår frem til maj.

Æggene klækkes i februar/marts, hvor larverne er ca. 10 mm lange. I dette stadium kan yngelen ikke overleve en saltholdighed, som findes i Vadehavet. Det er derfor vigtigt, at de har adgang til områder med relativt stillestående vand, herunder oversvømmede enge, mindre søer, store åslynger og lignede områder, som udgør ynglens opvækstområder. Her forbliver yngelen, indtil de har en størrelse på 30 - 40 mm, hvorefter de kan tolerere en højere saltholdighed i Vadehavet. Udvandringen finder sted (ved aktiv svømning eller passiv transport), således at de når havet i april/maj.

Selvom snæbelen er i stand til at forcere relativt høje strømhastigheder, så kan de ikke springe og selv mindre styrt kan hindre deres opvandring. Det er derfor af afgørende betydning, at alle spærringer i vandløbene fjernes, således at der åbnes op for fri passage til snæbelens potentielle gydeområder.

Projektleder: ovkan@sns.dk

Skov- og Naturstyrelsen

Projektleder lbch@orbicon.dk

ORBICON
LEIF HANSEN